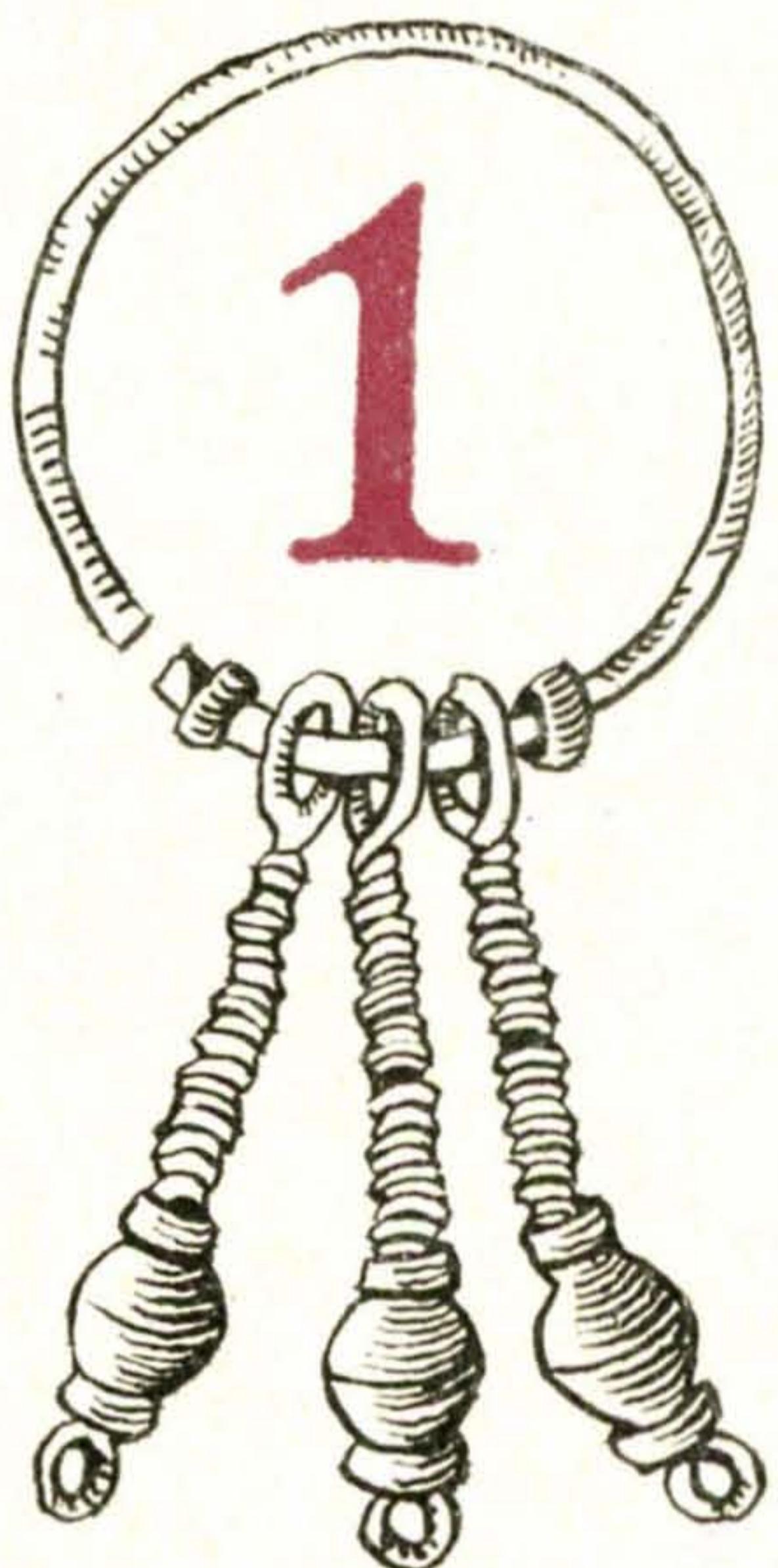

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

VILNIUS „MOKSLAS“ 1979

902.6
Li 227

902.6
Li 227

Redakcinė kolegija
istorijos m. daktaras MEČISLOVAS JUČAS
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ (ats. redaktorė)

1603000000

L 10602—009
M—854(08)—79 Z—79

© LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1979

KRŪMINIŲ SENKAPIŠ

R. VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

Krūminių vietovė (Matuizų apyl., Varėnos raj.) archeologinėje literatūroje žinoma jau nuo XIX a. pabaigos. Tačiau joje minimas ne senkapis, bet piliakalnis. Seniausias žinias randame F. Pokrovskio „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“, kuriame labai trumpai pažymėta, jog Versekos upės krante, apie varstą nuo Krūminių kaimo, yra piliakalnis; tame vietinai valstiečiai aptinka jvairių radinių (Покровский Ф. Б., 1893, c. 114). Šią trumpą žinutę P. Tarasenka perkėlė į savo archeologinį žemėlapį (Tarasenka P., 1928, p. 161). Kiek platesnė piliakalnio charakteristika duodama leidinyje apie Lietuvos piliakalnius „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ II tome (LAA, 1975, t. 2, p. 87—88). Čia, remiantis 1955 m. Istorijos instituto archeologų žvalgomosios ekspedicijos duomenimis, pateikiami piliakalnio apmatavimai, paminima piliakalnio paviršiuje surinkta medžiaga¹, šiuo metu saugoma LTSR Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Tačiau pastebėtina, jog minėto muziejaus Archeologijos skyriaus fonduose yra iš šio piliakalnio radinių, patekusių čia gerokai anksčiau, galbūt lenkų okupacijos metais. Tai matyt iš šukių šifro: Krumińce, pow. Wil.-Trocki, Dz. II, MA, 2047². Piliakalni greičiausiai žvalgė ketvirtąjame dešimtmetyje Vilniuje dirbę lenkų archeologai. Muziejuje saugomus radinius iš Krūminių piliakalnio sudaro lipdytinė grublėtoji, lygiu paviršiumi ir žiesta keramika. Be šukių, čia yra šlako, apdegusio molio, tinko ir jau vėliau gautas molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstelis (IEM, AR 494 : 1).

Apie Krūminių senkapį sužinota tik 1969

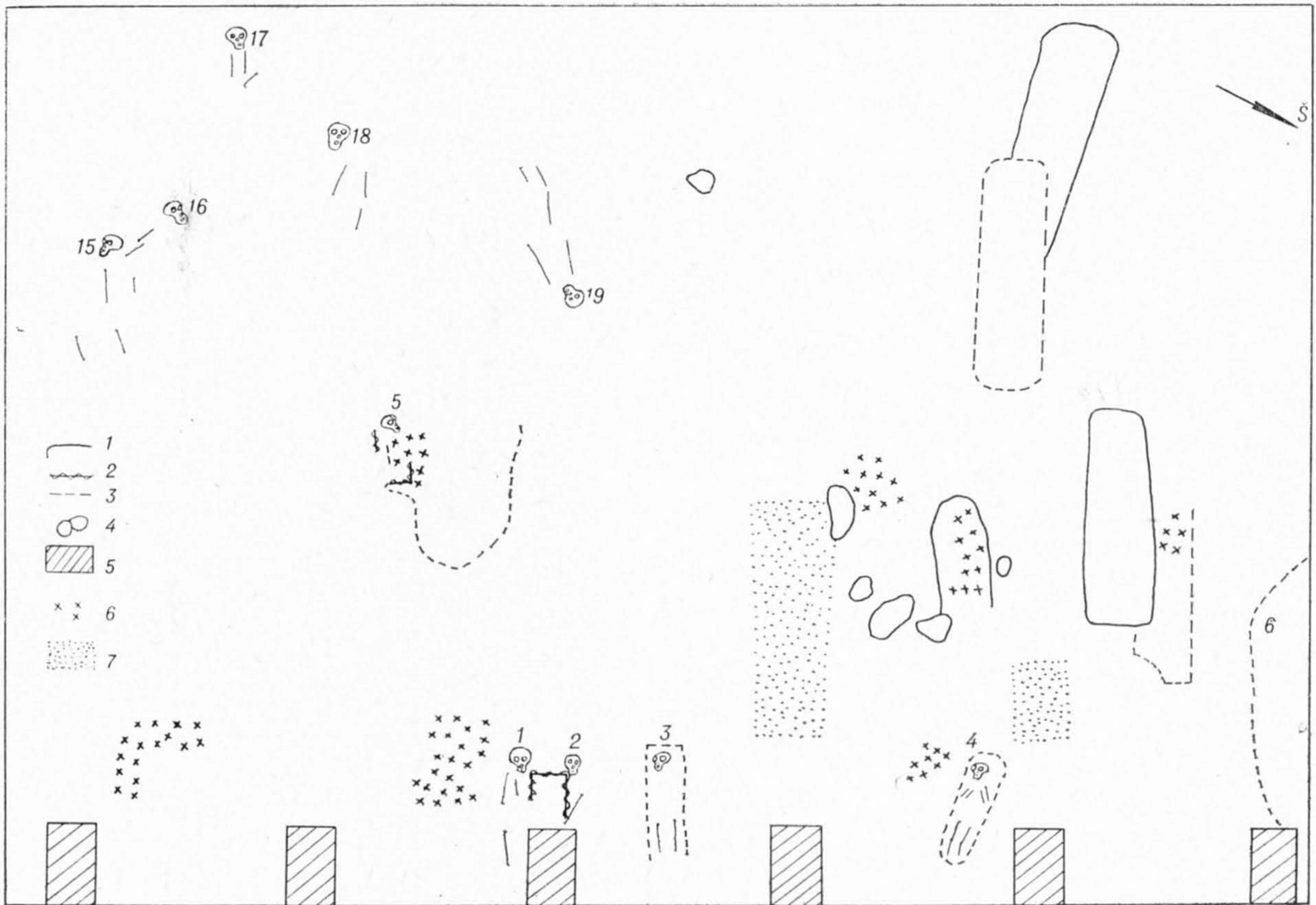
metais. Tą metų gegužės mėn. LKP Varėnos rajono komiteto agitacijos skyriaus vedėjas V. Zalieckas LTSR MA Istorijos institutui pranešė, kad Krūminių kaime, „Švyturio“ kolūkyje per statybas aptikta žmonių griaucių, o prie jų rastas geležinis plačiaašmenis kirvis ir geležinio pentino dalis. Nuvykusios į vietą, instituto bendradarbės O. Kuncienė ir I. Mulevičienė konstatavo, jog čia esama plokštinio griautinio kapinyno. Joms ir buvo perduoti prie suardytų griaucių aptikti radiniai. Kad nebūtų trukdoma kolūkio statyba, pirmininko S. Kačėno prašymu 1969 m. birželio mėn. buvo atlikti skubūs tyrinėjimai (Kulikauskienė R., 1969). Nuo to laiko senkapis pateko į archeologinę literatūrą (Kulikauskienė R., 1970 a, p. 99—101), įtrauktas į Kultūros paminklų sąrašą (LKPS, 1973, p. 204). Bet plačiau lig šiol apie jį rašyta nebuvo. Straipsniu ir norima užpildyti šią spragą.

SENKADIO VIETA

Kapinaitėms buvusi parinkta neaukšta kalvelė kairėje Versekos upelio pusėje. Vieta aplink ją žema, neretai užliejama vandens. Rytinėje kalvelės papėdėje ējo griovys, kuriame dažnai telkšojo vanduo. Dabar senkapis atsidūrės beveik pačiame „Švyturio“ kolūkio centre: į pietus nuo jo yra kolūkio kontora, į pietvakarius — žemės ūkio technikai skirti pastatai. Prie jų, kiek labiau į vakarus stovi automašinų garažas; šiaurėje ir šiaurės vakaruose — kolūkio fermos. Vietinių gyventojų pasakojimu, kalvelė buvusi aukštesnė, bet, čia statant fermas, buldozeriu nukasta, o ruošiantis 1969 m. statyboms, dar palyginta: žemė nuo kalvelės viršaus sustumta į rytinę jos pašlaitę, minėto griovio link.

¹ 1955 m. žvalgomosios ekspedicijos dienoraštis, mašinraštis — II, byla Nr. 33, p. 41—43.

² Tai buvo Archeologijos muziejaus (Muzeum Archeologiczne) prie Archeologijos katedros šifras.

1 pav. Kapų, atidengtų iki 35 cm gylio, planas:

1 — kapo kontūrai, 2 — karsto kontūrai, 3 — tariami kapo kontūrai, 4 — akmenys, 5 — išbetonuotos stulpo vėtos, 6 — degėsiai, 7 — smėlis

SVARBESNI LAIDOSENOS BRUOŽAI

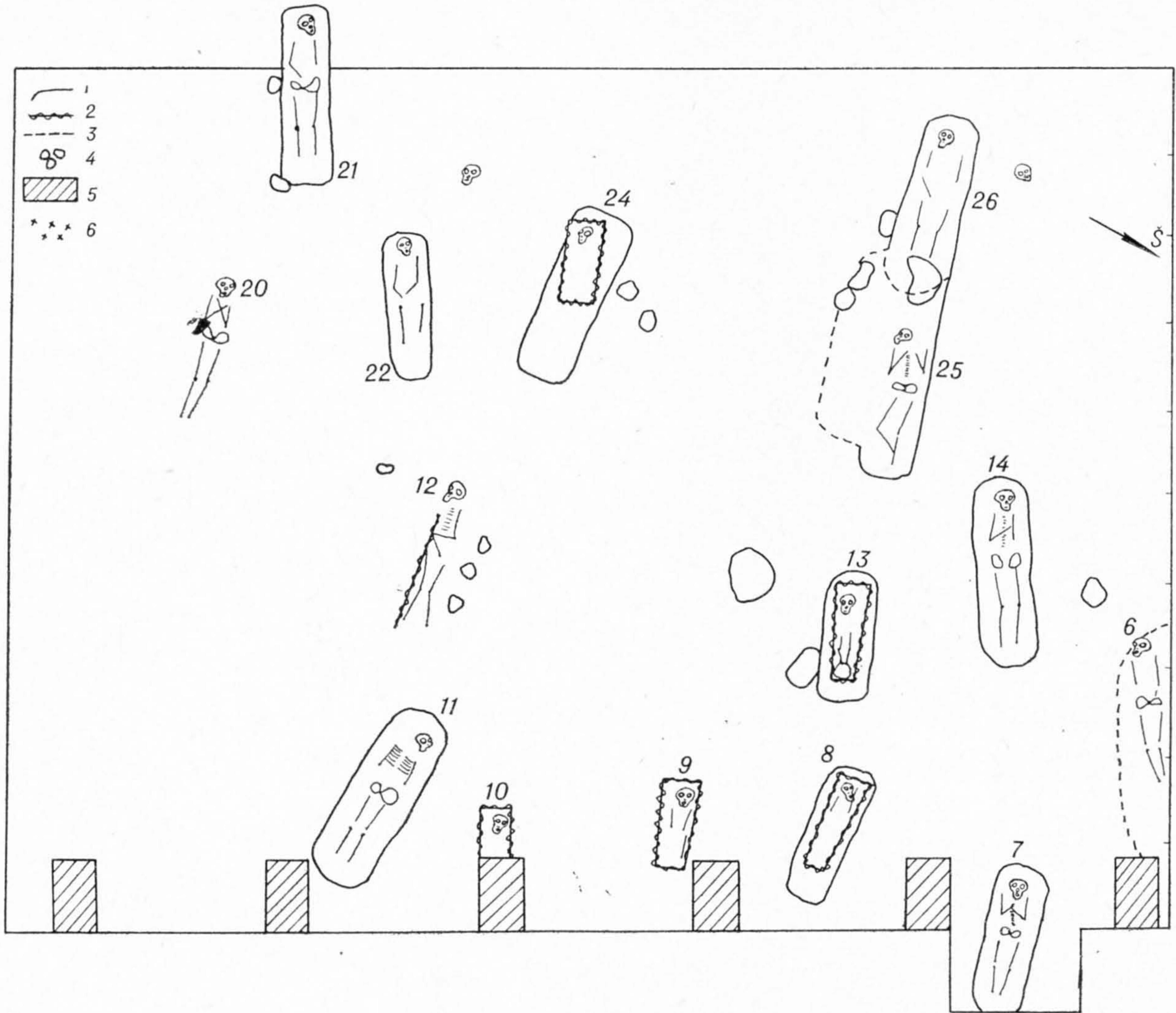
Tyrinėjimams buvo numatyta 13 m ilgio S—P kryptimi ir 10 m pločio R—V kryptimi plotas, apėmęs teritoriją, kurioje turėjo būti statoma automašinų plovykla. I ji įėjo jau išbetonuotas pastato stulpams vietas.

Iš viso ištirti dvidešimt šeši griautiniai kapai. Pridėjė du anksčiau suardytus, turėsime dvidešimt aštuonis, kapus, kuriuose aptikta maždaug trisdešimt radinių. Ištirtame nedideliamė plote (130 m^2) atidengtų kapų skaičius rodo, jog šiose kapinaitėse laidota gana tankiai. Kapai aptikti nevienodame gylyje, tarsi trimis aukštais. Giliausiai buvo vyro kapas Nr. 26, kuriame griaučiai atidengti 1,3 m gylyje. Iš gilesnių — nuo 0,65 iki 1 m gylio — dar gali būti nurodyti trys kapai: Nr. 14, 24 ir 25. Daugiausia griaučių aptikta 45—50 cm gilumoje (k. Nr. 6—13 ir 20—23), nemaža jų atsidengė vos 30—35 cm gylyje nuo žemės

paviršiaus (k. Nr. 1—5 ir 15—19). Kadangi mirusieji laidoti nevienodame gylyje, kai kuriie kapai perkasti, o kiti aptikti tiesiog vienas virš kito (k. Nr. 23 ir 24, 25 ir 26). Negiliausiai buvę palaidoti vaikai (pav. 1, 2). Prisiminus dar ir tai, jog aukščiausia kalvelės vieta nukasta, suprantama, kodėl didelė kapų dalis atidengta taip negiliai.

Mirusieji laidoti daugiausia iš lentų padarytuose karstuose. Jų aptikta gana nemažų fragmentų: vietomis išlikę net sutrūnijusių lentų gabalų. Nors kai kuriuose kapuose kars-tai galutinai sunykę, tačiau jų kontūrai ryškūs. Pasitaiko kapų, kuriuose mirusieji palaidoti skobtiniuose karstuose. Tai matyti netik iš karsto kontūrų, bet ir iš suspaustų griauciu (k. Nr. 6). Idomu pažymeti, kad kai kurie vaikai palaidoti aiškiai per mažuose karste-liuose (k. Nr. 5, 8). Tai matyti iš kaukolės nenormalios padėties.

Apskritai mirusieji laidoti aukštielninkai, ištieti, įvairiai per alkūnes sulenkdomis ran-

2 pav. Kapų, atidengtų 45—50 cm gylyje ir giliau, planas:

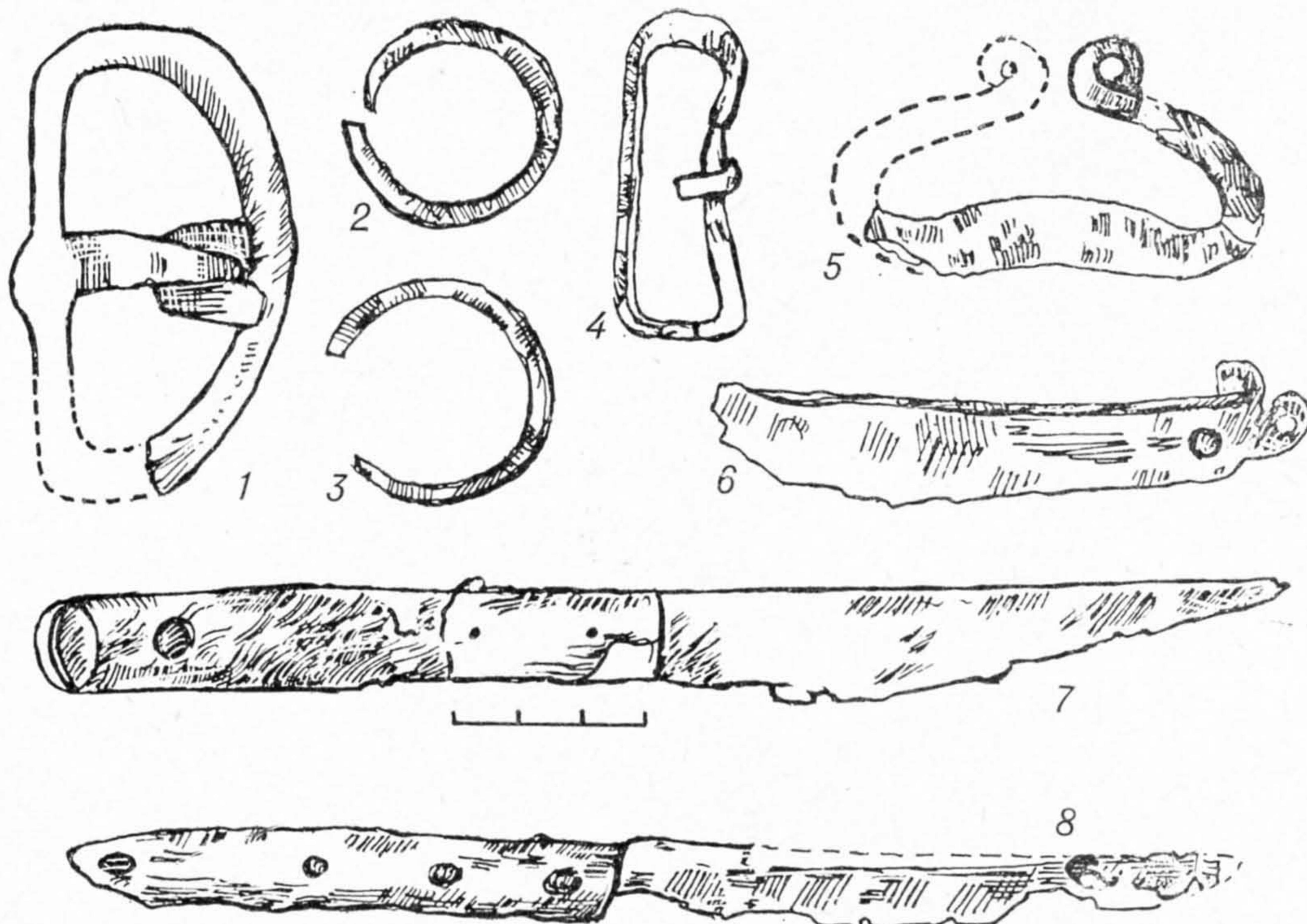
1 — kapo kontūrai, 2 — karsto kontūrai, 3 — tariami kapo kontūrai, 4 — akmenys, 5 — išbetonuotos stulpo vietas, 6 — degėsai

komis, taip, kad plaštakos gulėjusios ant krūtinės arba juosmens srityje. Rečiau viena ranka būna ištiesta palei šoną, o kita sulenkta per alkūnę. Tik vienas vyro kapas (Nr. 25) išsiskyrė neįprasta griaučių padėtimi. Mirusysis palaidotas aukštielninkas su plačiai į šonus atmestomis rankomis. Per alkūnes jos sulenkotos 15° kampu taip, kad plaštakos gulėjusios po pat smakru. Galva pakreipta kiek į dešinę. Kairioji koja buvusi ištiesta, o dešinioji atmesta į šoną ir sulenkta per kelį. Sprendžiant iš galūnių padėties, atrodytų, jog mirusysis buvęs palaidotas tiesiog duobėje, be karsto. Minėtina tokia detalė: kapo kontūrų plotė rasti du dideli $37 \times 25 \times 12$ ir $57 \times 35 \times 22$ cm akmenys. Tik nuėmus juos, ėmė deng-

tis griaučiai. Kaukolė buvusi po didžiuoju akmeniu. Susidaro įspūdis, jog, palaidojus mirusijį, virš jo galvos buvo užmesti akmenys. Galimas daiktas, tai kokio nors nusikaltėlio, gal invalido ar šiaip neįprastomis sąlygomis mirusio kapas.

Laidojant stengtasi išlaikyti vienodą kryptį. Mirusieji guldyti galvomis į vakarus, su nedideliais nukrypimais į pietvakarius ar šiaurės vakarus (žr. lentelę). Tik viename iš dvidešimt šešių ištirtų kapų (Nr. 19) mirusysis rastas palaidotas priešinga kryptimi, būtent: SR 72° .

Didelės kapų dalies griaučiai blogai išsilaike. Ypač smarkiai apardytai aukščiausiai buvę kapai. Ir tai suprantama: lyginant kalvelę

3 pav. Geležies dirbiniai iš įvairių kapų

1, 4 — diržų sagtys, 2, 3 — grandys, 5 — skiltuvas, 6 — skustuvas, 7, 8 — peiliai

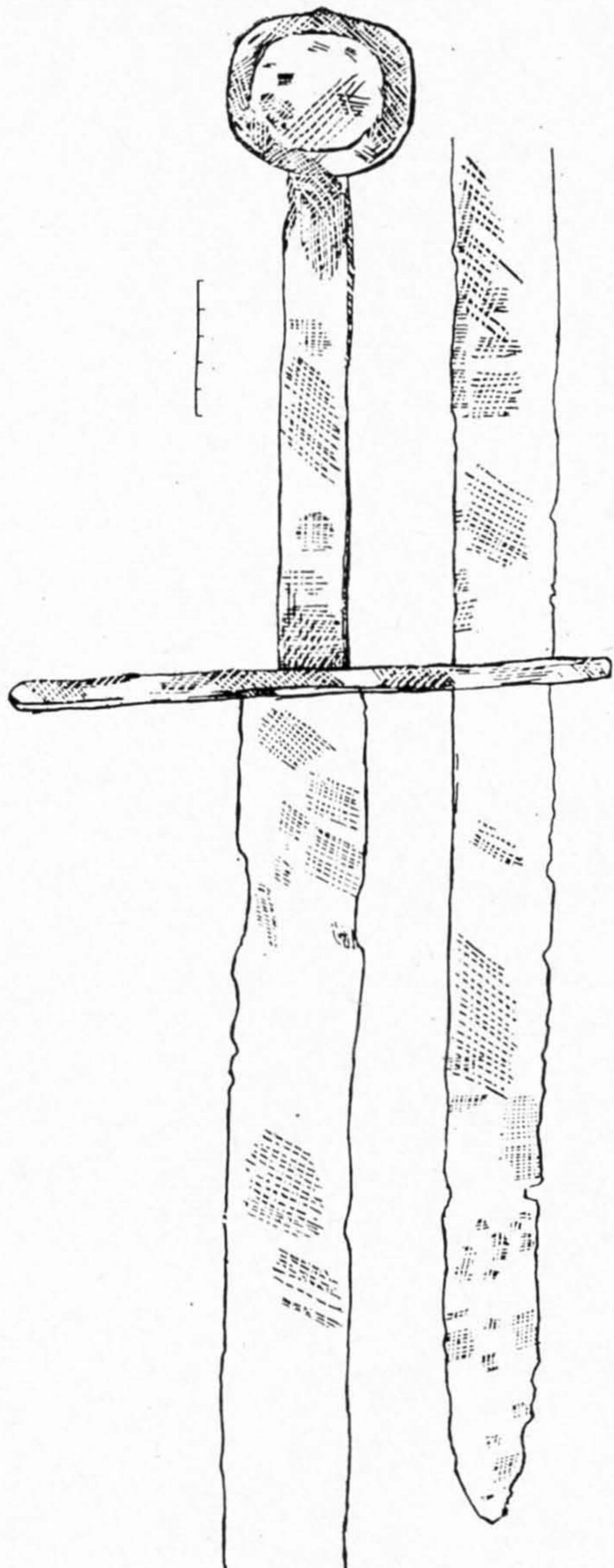
ir nužeriant dalį žemiu buldozeriu, daugelis mirusiu kaukoli suknuždintos. Nuėmus veleną ir dengiantis kapams, smėlyje vietomis buvo matyti krumpliaracių žymės.

Mirusieji laidoti su negausiomis įkapėmis, kurias daugiausia sudarė geležiniai peiliai, diržų sagtys, skirstikliai, skiltuvai. Vyravo kapai be jokių įkapių. Iš dvidešimt šešių ištirtų kapų šešiolikoje jų visai nerasta. Kituose kapuose aptikta po vieną—dvi įkapes, tik viename vyro kape (Nr. 24) buvo daug ir turtinę įkapių. Jame rastas geležinis dviašmenis kalavijas, geležinis pentinis plačiaašmenis kirvis, geležinis kriauninis peilis, skiltuvas, geležinė diržo sagtis su apkaustais ir kt.

RADINIAI

Krūminių senkapyje aptikta maždaug trisdešimt radinių, keturi iš jų iš suardytų kapų, i muziejų patekė anksčiau. Tikslaus radinių skaičiaus negalima pasakyti, nes keli geležiniai dirbineliai visai sunyko, kiti dėl blogos būklės neinventorinti. LTSR Istorijos ir etnografijos muziejaus inventoriaus knygoje įrašyta aštuoniolika radinių (493:1—18) iš tyrinėtų ir keturi — iš suardytų (493:19—22) kapų.

Didžiausią radinių grupę sudaro geležiniai peiliai. Iš viso rasti penki, iš jų trys išlikę geriau (k. Nr. 20, 21 ir 24). Peiliai nuo 13,5 iki 19,3 cm ilgio. Jų būta kriauninių; tai aiškiai matyti iš didesnių ar mažesnių medinių kriaunų liekanų. Kriaunos prie įkotės buvusios pritvirtintos keliomis vinutėmis (pav. 3:8). Išsiskiria peilis, rastas kape Nr. 20 (493:3). Jo kriaunų gale padaryta nemaža skylutė, sustiprinta žalvarinės skardos cilindrėliu (pav. 3:7). Matyt, ji buvusi reikalinga peiliui pritvirtinti prie diržo. Apskritai kriauninių peilių randama bemaž visuose vėlyvuosiose laidojimo paminkluose ir kultūrinuose sluoksniuose. Aptikta jų Uliūnų (Panevėžio raj.), Šilelio (Kauno raj.), Skerių (Mažeikių raj.), Jakštaičių (Šiaulių raj.) ir kituose senkapiuose, kur jie buvo pagrindinė vyro įkapė. Vėlyvuosiuse senkapiuose paprastai randama dviejų rūsių peilių: įtveriamujų ir kriauninių. Pirmieji turėjo smailią įkotę ir būdavo tiesiog įtveriami į rankeną. Antrujų įkotė jau buvo kur kas platesnė, rankena būdavo daroma, iš abiejų pusų vinutėmis pritvirtinant medines ar kaulines kriaunas. Pastarieji peiliai, suprantama, patvaresni, gražesni ir įvairesnėmis rankenomis, todėl pamažu ēmė

4 pav. Geležinis kalavijas iš kario kapo Nr. 24

ištumti pirmuosius. Pvz., Rumšiškių kapinyne, bene viename ankstyviausiu iš visų tyrinėtų vėlyvųjų senkapių, įtveriamujų peilių aptikta dar nemaža. Cia jų buvo randama lygiagrečiai su kriauniniais (Urbanavičius V., 1970, p. 6—7), tačiau vėlesniuose senkapiuose vis dažniau pasitaiko kriauninių. Nuo XVI a. jie įsivyrauja. Viename iš pačių vėlyvųjų kapinynu — Skeriuose (Valatka V., 1974, p. 93) — iš keturiolikos aptiktų peilių trylika jau buvo kriauninių. Įtveriamasis peiliukas rastas tikai vienas kape Nr. 19, datuojamame XV a. pabaiga. Vėlesniuose XVI—XVII a. ka-

puose rasta tik kriauninių peilių. Krūminiuose aptikta vien kriauninių. Nemaža tokų peilių rasta Punios piliakalnio pačiame viršutiniame XVI a. pabaigos—XVII a. kultūriniaame sluoksnyje. Kadangi čia stovėjo feodalų rūmai, rastieji peiliai turėjo gražias kaulines, neretai ornamentuotas kriaunas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1974, p. 70, pav. 42).

Skustuvas Krūminiu senkapyje terastas vienas. Jis aptiktas vyro kape Nr. 26, kur buvo įdėtas greta peilio. Skustuvas buvęs lenktinis, kotelis visai sunykęs. Skustuvas 9,3 cm ilgio, geležtė maždaug 1 cm pločio (pav. 3 : 6). Nuo peilių skiriasi tuo, kad jo geležtė lenkta ir trumpesnė už peilio. Apskritai skustuvas, palyginti su peiliu, retesnė velyvųjų senkapių įkapė. Tai galėtų pailiustruoti toks pavyzdys: Jakštaičių senkapyje iš penkiasdešimt devynių vyrų kapų (dalies mirusiųjų lytis nenustatyta, todėl vyrų galėjė būti ir daugiau) tik dviejuose kapuose (Nr. 153 ir 191) rasta po skustuvą (Urbanavičius V., 1974, p. 96). Du aptikti ir Rumšiškių senkapyje (Urbanavičius V., 1970, p. 14, pav. 8 : 11, 12). Sariuose (Švenčionių raj.) jų visai nerasta. Tai, kad vėlyvuosiuose senkapiuose skustuvų randama tik pavieniui, rodytų, jog toli gražu ne kiekvienas to meto valstietis turėjo šį tualetą reikmenį. Kadangi įkapės vienaip ar kitaip susijusios su mirusiojo buvusiu darbu, kartais galbūt net su kažkokia specifine jo veikla, norisi manyti, jog skustuvas dėtas į kaimo bendruomenėje barzdaskučių pareigas atlikdavusių valstiečių kapus.

Skyrium minėtinas vyro kape Nr. 24 rastas geležinis kalavijas. Jo būta sunkaus, dviašmene 4,5 cm pločio ir 90 cm ilgio geležte (pav. 4). Visas kalavijas siekia 1,1 m, rankena — 17 cm ilgio. Kalavijas priklauso archeologinėje literatūroje skiriamaam a tipui, kuriam būdingos šios žymės: kalavijo rankena užbaigta vienu apatiniu skersiniu ir buože viršuje (Nadolski A., 1954, p. 26—28; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 218). Šio tipo kalavijai daugiausia datuojami XII—XIII amžiumi. Tačiau būtina pastebeti, jog Krūminiu kalavijas atstovauja bene pačiam vėliausiam šio tipo kalavijų variantui. Visų pirma jo tiesus ir labai ilgas — 21 cm — skersinis, antra vertus, smarkiai skiriasi rankenos viršūnė užbaigianti buožę; ji masyvi, suplota, $6,7 \times 7$ cm dydžio. Šis kalavijas daug vėlesnis už ligi šiol Lietuvoje žinomus a tipo kalavijus. Tai rodytų ir jo masyumas.

Kalavijas apskritai labai reta vėlyvųjų XIV—XVI a. kapų įkapė. Be Krūminiuose rastojo, dar vienas žinomas iš Šilelio (Kauno raj.)

senkapiio, kur buvo aptiktas vyro kape Nr. 59 (13)³, ir iš Jakštaičių (Šiaulių raj.). Cia jis buvės viena iš gausių vyro kapo Nr. 115 įkapė (Urbanavičius V., 1974 c, p. 95). Pastebėtina, jog pastarasis labai skiriasi nuo iprasto kalavijo: visų pirma, jis vienaašmenis, smailėjančia 57 cm ilgio geležte ir palyginti trumpa rankena. Apskritai daugiau primena durklą, negu kalaviją. Neiprasta ir rankenos skersinio forma: jis trumpas, į viršų lenktu galu ir padarytas tik iš vienos, būtent ašmenų, pušės⁴. Tai greičiausiai vietinio kalvio darbas pagal specialų užsakymą. Panašesnės formos Šilelio senkapyje rastas kalavijas. Jis taip pat dviašmenis, su apatiniu skersiniu prie rankenos ir apskrita buože jos viršuje. Skiriasi tuo, kad Šilelio kalavijo skersinis ne tiesus, bet smarkiai žemyn nulenktas galais. Tai rodytų, jog jis turėtų būti kiek vėlesnis už Krūminių kalaviją. Kadangi kape rastas su Zygmanto Augusto monetomis, gali būti tiksliai datuojamas XVI amžiumi. Atsižvelgiant į visas anksčiau minėtas aplinkybes, Krūminiuose rastąjį kalaviją reikėtų datuoti XV a. ar XVI a. pradžia.

Kalavijas, kaip ginklas, XVI a. jau išeina iš apyvartos. Tai gali būti viena, tačiau nepagrindinė priežastis, dėl ko jis tuo metu tokia reta įkapė. Negalima užmiršti ir to, jog kalavijas buvės diduomenės skiriamasis ženklas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 198—199). O tyrinėti vėlyvieji senkapiai yra kaimų kapinaitės, kuriose laidoti eiliniai valstiečiai. To meto feodalinė diduomenė stengési būti laidojama bažnyčių šventoriuose. Bet ir kaičio kapinaitėse aptiki keli kapai su kalavijais išsisiskiria iš kitų įkapėmis. Vyro kapas, kuriamo Krūminiuose rastas kalavijas, yra vienas turtingiausiai iš visų čia ištirtųjų (žr. kapo aprašymą). Tas pats pastebėta ir Šilelio bei Jakštaičių kapinynuose.

Iš būdingesnių ir svarbesnių vyru įkapių minėtinė geležiniai pentiniai plačiaašmeniai k i r v i a i. Krūminių kapinyno jie aptiki tik du: vienas rastas jau minėtame kario kape Nr. 24 drauge su kalaviju ir kitomis įkapėmis, antras — iš suardyto kapo. Kape Nr. 24 rastasis kirvis yra 11,6 cm dydžio, bemaž trikampio formos ašmenimis, smarkiai ištempstais koto link. Ašmenys 10,2 cm pločio. Tokie kirviai atrodo masyvūs, trumpi ir plačiu lie meniu (pav. 5 : 1). Idomi kirvio penties forma: ji smarkiai prailginta į koto pusę. Viršus

plokščias, 4 cm pločio, skylė kotui įverti ištesto trikampio formos.

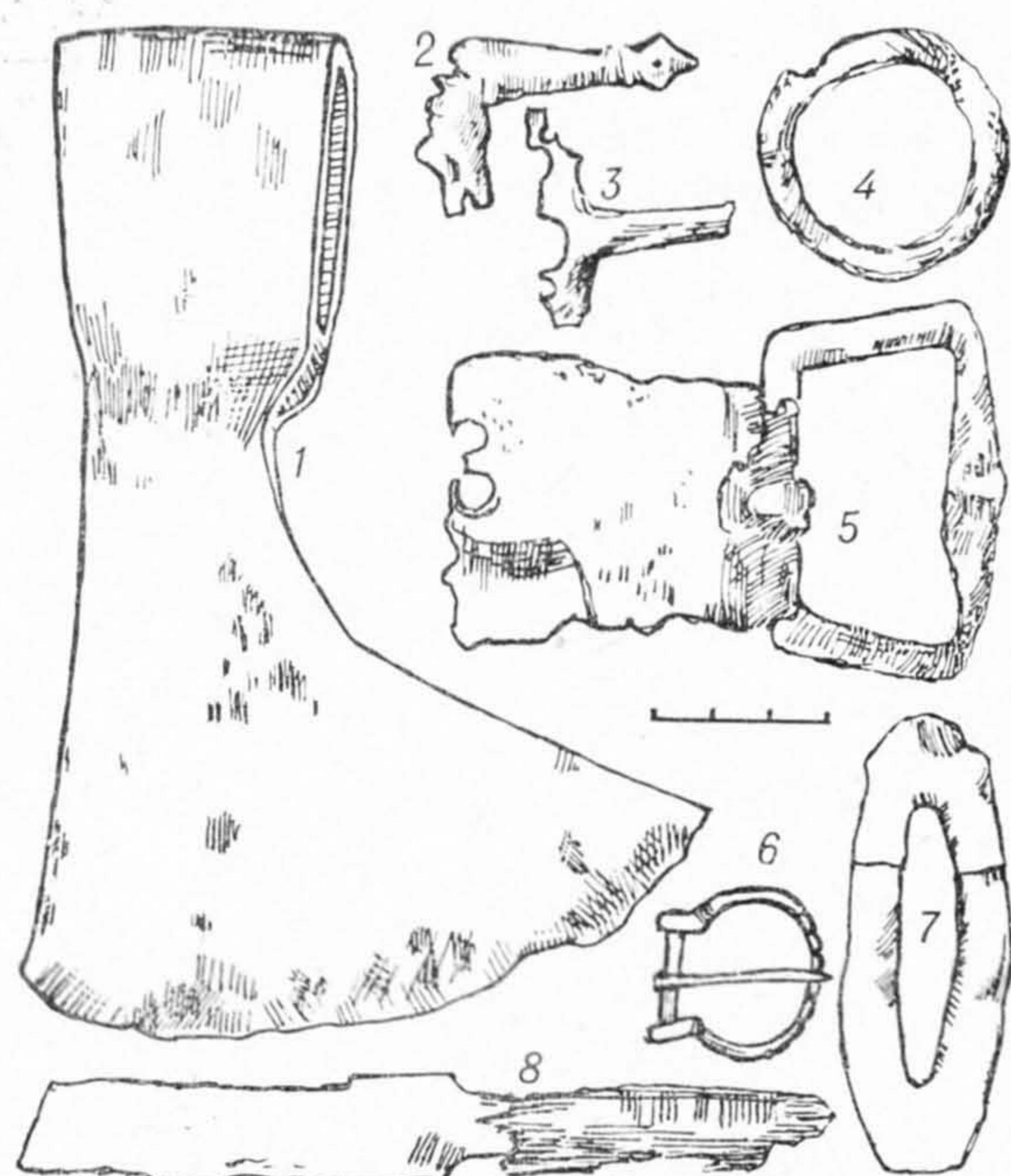
Kirvio, rasto suardytame kape ir perduoto anksčiau čia dirbusių darbininkų, pentis dar ilgesnė, o ašmenys platesni. Tiesa, jis kiek trumpesnis, tačiau ašmenų pločiu nenusileidžia pirmajam ir priklauso tam pačiam tipui (pav. 6 : 1). Apskritai vėlyvuosiuose senkapiuose geležiniai kirviai — dažna vyro įkapė, ir jie palyginti gana įvairios formos. IX—XIII a. kirviai suklasifikuoti (Колчин А., 1953, c. 103; Левашева В. П., 1956, c. 42), o vėlyvuosiuose senkapiuose randamus jungia vieną bendras bruožas: visi jie pentiniai ir plačiaašmeniai. Tačiau jų ir penties, ir ašmenų forma labai įvairi. Latvijos TSR archeologijoje (LA, 1974, p. 301) pabandyta labai trumpai skirti tris šių vėlyvujų kirvių variantus, tačiau visi jie kampuota, bemaž trikampe skyle kotui įverti. Su apskrita skyle visai nefigūruja, nes jie laikomi ankstesniais: jų nau dojimo pabaiga laikomas XIII amžius. Tuo tarpu pas mus plačiaašmenių pentinių kirvių su apskrita skyle kotui įverti dar aptinkama XIV a. kapuose. Kurį laiką jie vartoti greta kirvių kampuota skyle pentyje. Tačiau XIV a. vis labiau įsivyrauja tobulesnės kirvių formos. Daug dėmesio skiriama jų patvarumui ir ypač kotui. Jis dabar daug storesnis, todėl ir kirvio penties skylė didesnė, kampuota, dažniausiai trikampė, su kiek užapvalinta apatine dalimi. Kad pentis būtų patvaresnė, kartais ji labai ištempama koto link, kaip matyti iš Krūminių kirvių. Visai panašių kirvių turime iš Rumšiškių (Kaišiadorių raj.) kapinyno, kur jų rasta net aštuonių kapuose (Urbanavičius V., 1970, p. 5). Jiems būdinga ištempta koto link ir tvirtai įj laikanti pentis (Urbanavičius V., 1970, pav. 6 : 1). Rumšiškėse geležinių kirvių rasta su XIV a. pabaigos—XVI a. monetomis. Todėl galima juos gana tiksliai datuoti. Su XVI a. Zygmanto Augusto monetomis tokio tipo kirvis aptiktas Šilelyje minėtame kario kape Nr. 59 (13) drauge su kalaviju. Krūminių kirviai skirtini XV—XVI amžiui. Panašiai datuojami ir Latvijoje rasti šios formos kirviai (LA, 1974, tab. 79).

Vienas rečiausių radinių vėlyvuosiuose senkapiuose yra pentiniai, rasti suardytame kape greičiausiai kartu su minetu plačiaašmeniu pentiniu kirviu. Nors pentino būklė bloga, jo forma gana aiški: jis išgaubtu lankeliu ir smarkiai išlenktu spygliu, kurį turėjo užbaigtį žvaigždutė (pav. 6 : 2). Palyginus su ankstesnio laikotarpio (IX—XIII a.) kapuose randamais pentinalais, jis atstovauja vėlyvai ių formai. Apskritai pentinų su žvaigž-

³ 1964 m. tyrinėjimų dienoraštis, esas II, byla Nr. 194.

⁴ Žr. šio leidinio straipsnį „Jakštaičių senkapis“, p. 127, pav. 4 : 1.

dute visoje Europoje pasirodo XIII—XIV a. sandūroje (Hilczerowna Z., 1956, p. 63—69). Lietuvoje težinomi keli šios rūšies pentinai, ir tai iš atsitiktinių radimo vietų (plg. LLM, 1966, t. 2, pav. 258, 261). Vienas toks pentinas su žvaigždute aptiktas Punios piliakalnyje, pačiame apatiniaiame kultūriniaiame sluoksnyje,

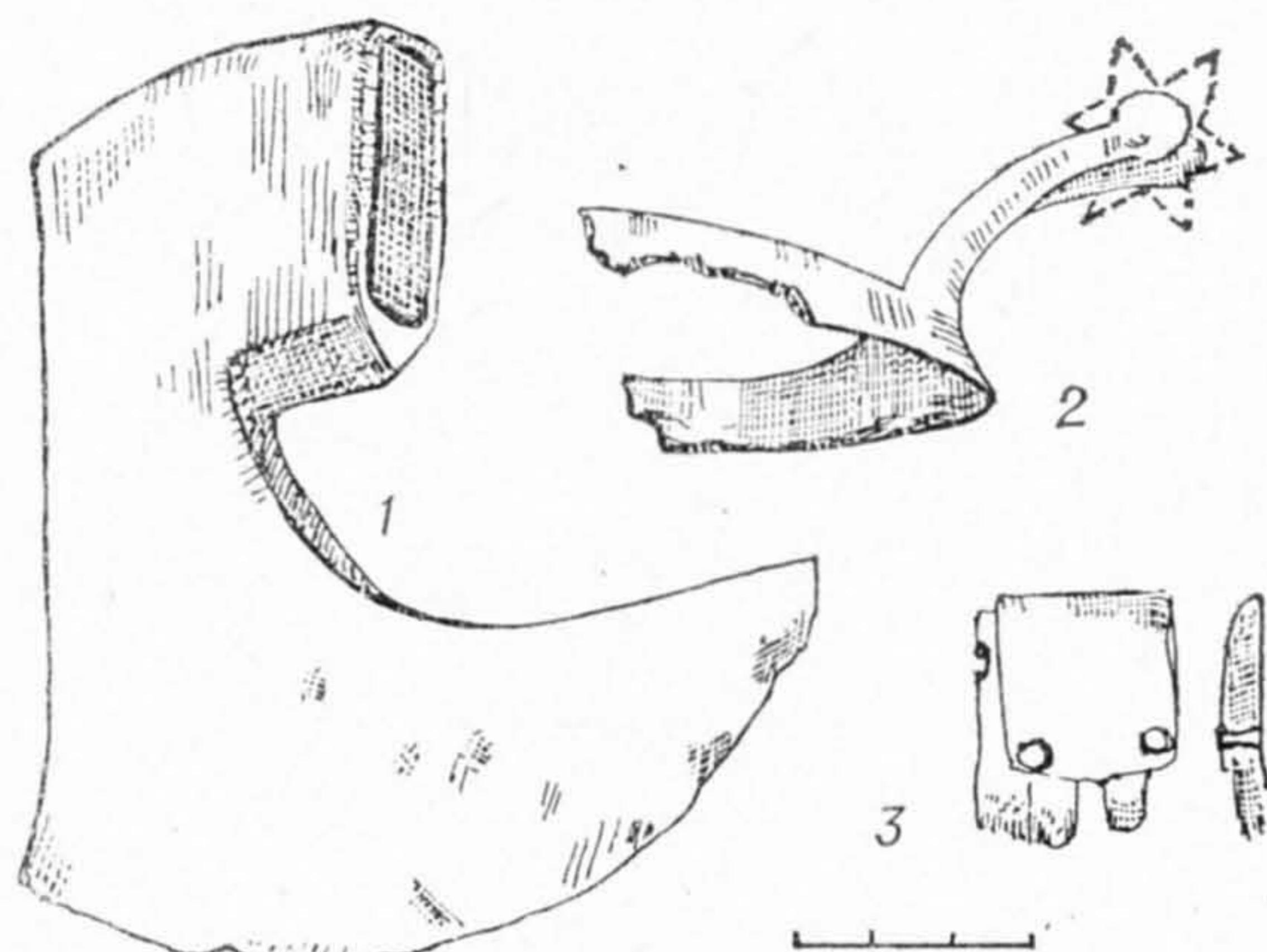
5 pav. Kario kapo Nr. 24 inventoriaus dalis:

1 — gelež. plačiaašmenis pentinis kirvis, 2, 3 — gelež. apkaustų dalys, 4 — gelež. grandis, 5 — gelež. diržo sagtis su iškilia apkausto dalimi, 6 — žalv. sagtelė, 7 — gelež. skiltuvė, 8 — gelež. peilio dalis

bet pagal formą priklauso prie pačių ankstyvųjų šios pentinų grupės egzempliorių ir datuojamas XIV amžiumi (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1974, p. 27). Krūminių pentinų reikėtų datuoti ne ankstesniu kaip XV amžiumi.

Iš kitų radinių minėtinių skiltuvai. Krūminiuose jie aptikti du. Vienas pailgo keturkampio formos, užapvalintais galais, su viduryje išpjauta pailga skyle (pav. 5:7). Jis 7,5 cm ilgio ir 2,8 cm pločio. Rastas minėtame kario kape Nr. 24 drauge su kalaviju ir plačiaašmeniu kirviu koto link ištempta pentimi. Todėl, kaip ir anie radiniai, datuotinas XV amžiumi. Antras skiltuvės labai sunykęs, bet aiškios formos. Jis priklauso plačiai paplitusių skiltuvų grupei. Jiems būdingi į viršų užriesti ir į įviją susukti galai (pav. 3:5). Apskritai ir vienos, ir kitos formos skiltuvai

plačiai vartoti IX—XIII a., bet jų randama ir vėlyvuosiuose XIV—XVI a. senkapiuose, kur jie yra dažna vyrų įkapė. To meto vyrų kapuose greta skiltuvų neretai randamas titnagas ugniai įskelti. Jis nešiotas specialiuose žalvariu kaustytuose maišeliuose, kurie drau-

6 pav. Radiniai iš suardytų kapų:
1 — gelež. plačiaašmenis pentinis kirvis, 2 — gelež. pentinas, 3 — žalv. skardos apkaustas

ge su skiltuvu būdavo prisegami prie diržo. Tai aiškiai matyti iš jų padėties kape.

Be šių svarbiausių stambesnių radinių, dar reikia paminėti geležinius smulkesnius, sudariusius įvairias vyrų nešiotų diržų dalis: tai sagtys, apkalai ir skirstikliai. Geriausiai išlikusi geležinė diržo sagtis su stambiu apkaustumu rasta minėtame kario kape Nr. 24 (pav. 5:5). Ji trapecijos formos, nulūžusiu liežuvėliu, $6,3 \times 4,2$ cm dydžio. Prie sagties išlikęs stambus geležinis 6,4 cm ilgio ir 4,8 cm pločio apkolas. Diržų sagtys buvusios labai įvairios formos: pvz., kape Nr. 26 rastojo buvusi pusmėnulio formos, $7,5 \times 4,6$ cm dydžio (pav. 3:1), iš kape Nr. 20 — labai sunykusi, buvusi pailgo, kiek užapvalintais kampais keturkampio formos (pav. 3:4). Visos plačios, o tai rodo, jog ir diržų būta plačių. Kartais diržai puošti įvairiais apkaustais. Kape Nr. 24 prie juosmens aptikta įvairių geležinių sulipusių dalių krūva. Jos labai suėtos rūdžiu, tačiau iš pavienių fragmentų atrodo, kad čia būta diržo apkalų. Vienas jų primena lyg T raidės formos apkalą iškarpytais pakraščiais (pav. 5:3) ir kitas — stataus kampo su išlikusiomis vinutės žymėmis rombiniaiame gale (pav. 5:2) ir pan. Geležis čia tiek surūdijusi, kad sunku tiksliai nusakyti paskirtį. Kai kurios dalys galėjo bū-

KRŪMINIŲ SENKAPIO RADINIAI *

Kapo numeris	Lytis	Laidojimo kryptis	Kalavijas	Kirvai	Peiliai	Skustuvas	Skiltuvai	Saglys	Žalv. sagtelės	Grandys	Žalv. gran-dele	Apkaustai	Žalv. skardos apkallas	Pentinas	Žalv. auskaras	Pastabos
1	?	PV 252°														
2	?	PV 252°														
3	0	PV 252°														
4	0	SV 282°														
5	0	PV 242°														
6	♂?	PV 240°														
7	?	PV 260°														
8	0	SV 285°														
9	0	PV 260°														
10	?	PV 260°														
11	♂	V 270°														
12	♂	SV 280°														
13	0	V 270°						1								Konservuojant sunyko
14	♂	?PV 255°		1												
15	?	PV 252°														
16	?	PV 252°														
17	♀	PV 240°														
18	?	V 270°														
19	?	SR 72°														
20	?	V 270°		1				1								
21	♂?	PV 260°		1												
22	♀?	PV 250°		1												
23	?	PV 260°														
24	♂	SV 290°	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3—4				
25	?	PV 260°			1							1				
26	?	SV 280°			1	1	1	1	1	2						
A				1					1				1	1		

*/ Radiniai, prie kurių nenurodyta medžiaga, iš kurios jie gaminti, yra geležiniai.

♂ — vyro kapas, ♀ — moters kapas, 0 — vaiko kapas,

A — atsitiktiniai radiniai.

ti ir kokių nors medžiaginių maišelių — pini-ginių ar titnaginių — apkaustai.

Diržams reikia skirti ir geležines apskritis grandis, kurios turėtų būti ne kas kita, kaip diržų skirstikliai. Vidutinis jų skersmuo yra apie 4 cm. Viena tokia grandis rasta ne kartą minėtame kario kape Nr. 24 (pav. 5 : 4), dar dvi — vyro kape Nr. 26 (pav. 3 : 2, 3). Tik kape Nr. 25 rasta žalvarinė 4,5 cm skersmens grandis. Apskritai tarp radinių vyräuja geležiniai dirbiniai. Žalvarinių aptikta tik trys: jau minėta kape Nr. 25 rasta grandis, kape Nr. 24 — žalvarinė nedidelė, bemaž apskrita $2,7 \times 2,9$ cm skersmens sagtelė (pav. 5 : 6), ir iš suardytų kapų perduotas dvigubas žalvarinės skardos apkalas su dviem skylytėmis kampuose. Apkausto viduryje užsikonservavę medžio liekanų (pav. 6 : 3).

Taigi, kaip matome, visi aptartieji radiniai susiję su vyrų apranga, jų darbo įrankiais ir ginklais. Senkapyje bemaž visai nerasta papuošalų. Tik vieninteliam suardytame moters kape Nr. 17 aptikti iš labai plonytės vielos padaryto auskarų likučiai. Prie jo išlikę daug organinės medžiagos. Auskaras rastas prie kairosios sukniuždintos kaukolės pusės. Pažaliavimas dešinėje kaukolės pusėje, prie smilkinio, rodytų, kad mirusioji buvusi palaidota su dviem auskarais. Kadangi kapas labai smarkiai apnaikintas ir auskarų išlikę tik nedideli vielutės fragmentai, negalima nieko tiksliau pasakyti apie auskarų formą.

IŠVADOS

Turimais duomenimis, Krūminiuose būta senų kaimo kapinaičių. Aptariant laidoseną, buvo sakyta, jog kapai aptikti tarsi trimis aukštais. Jau vien tai, net jeigu neskaičiuotume pačiam paviršiuje negiliai palaidotų vaikų kapų, rodo, jog jie negali būti to paties laiko. Radiniai — daugiausia darbo įrankiai — labai nedėkinga medžiaga datavimui. Monetų ir papuošalų kapuose neaptikta. Tačiau, remiantis kai kuriais kitais vėlyvaisiais senkapiais ir Krūminiuose rastais kirviais ir ypač kalaviju, ištirtoji kapinyno dalis datuotina XV—XVI amžiumi. Kadangi čia laidota gana tankiai ir pasitaiko net perkastų kapų, galima tikėtis buvus ir dar ankstesnių kapų, tačiau apie tai bus galima kalbėti tik ištýrus visą senkapį.

Vargu ar senkapį galima sieti su čia pat esančiu Krūminių piliakalniu, kuris, be abejonių, ankstesnis. Tačiau ir piliakalnis, ir tyrinėtas senkapis rodo, jog ši vietovė sena ir buvo gana tankiai apgyventa. Senkapis kiek

įdomesnis tuo, kad pateikė retesnių duomenų apie kario ginkluotę, o kiti radiniai šiek tiek papildo žinias apie XV—XVI a. buitį.

МОГИЛЬНИК В КРУМИНЯЙ

Р. К. ВОЛКАЙТЕ-КУЛИКАУСКЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Местность Круминяй (Варенский р-н) в археологической литературе упоминается уже с конца XIX в., но не могильник, а городище, расположенное на левом берегу реки Версеки в километре от деревни Круминяй. Могильник стал известен археологам лишь в 1969 г., когда во время строительных работ были обнаружены два погребения с небогатым инвентарем. Чтобы не задерживать начатое строительство, часть могильника, находившуюся под угрозой разрушения, в том же году исследовали археологи Института истории АН Литовской ССР.

Могильник находился на небольшой возвышенности на левом берегу реки Версеки. Археологи раскопали 130 м² и обнаружили 26 погребений с трупоположением. Вместе с двумя погребениями, найденными и разрушенными рабочими, на территории раскопа насчитывается 28 погребений, а в них — около 30 находок. Погребения обнаружены на глубине 0,3—1,3 м. Часть из них разрушена более поздними захоронениями. Умершие погребались в дощатых (а в отдельных случаях и в долбленах) гробах, головой в западном направлении, лицом на восток (рис. 1, 2). Только одно из найденных захоронений (№ 19) ориентировано в противоположном направлении. Погребальный инвентарь весьма беден. В 16 погребениях он полностью отсутствовал, в остальных обнаружено по несколько вещей и лишь одно мужское погребение (№ 24) отличалось богатым инвентарем.

Наиболее частыми находками были железные ножи длиной 13,5—19,3 см. Всего обнаружено 5 экз. Все они относятся к более позднему типу ножей с двухсторонними рукоятками (рис. 3: 7, 8). Обнаружена лишь одна железная бритва (рис. 3: 6). Особого упоминания заслуживает крупный, длиной 1,1 м меч с рукоятью, имеющей одно нижнее перекрестье длиною 21 см и массивное навершие размерами 6,7×7 см (рис. 4). Это очень редкая находка в поздних погребальных памятниках, каким является могильник Круминяй. Среди характерных находок — два железных проушных широколезвийных топ-

ра с угловатыми вытянутыми в сторону рукоятки обухами (рис. 5: 1; рис. 6: 1). Кроме того, обнаружены железная шпора (рис. 6: 2), два железных кресала различных форм (рис. 3: 5; рис. 5: 5), несколько железных ременных пряжек (рис. 3: 1, 4), железные оковки (рис. 5: 2, 3) и железные распределители ремней (рис. 5: 4). Почти все находки — изделия из железа, принадлежавшие мужчинам. Из бронзовых изделий можно упомянуть лишь небольшую пряжку (рис. 5: 6), оковку, изготовленную из бронзовой бляхи

(рис. 6: 3), и очень плохо сохранившиеся остатки бронзовой серьги, изготовленной из тонкой проволоки. Это единственное украшение найдено в разрушенном женском погребении № 17.

Исследованная часть могильника на основании обнаруженных предметов датируется XV—XVI вв. Данный могильник дал некоторые редкие находки, пополнившие современные представления о вооружении воинов и быте сельского населения Литвы в XV—XVI вв.